

” בימים ההם בזמן הזה ”

כנס מורשת מודיעין וחנוכה ה-6

ע”ש פרופ' יאיר פרג ז”ל

דברי הכנס השישי

יום שלישי, ד' חנוכה

כח' כסלו תשי”ע 15.12.2009

במרכז הרב-תחומי,

רחוב עמק דותן פינת נחל עיון, מודיעין מכבים רעות

יוזם ועורך:

אלכס וינרב

סגן ראש העירייה, מודיעין מכבים רעות

מחזיק תיק איכה”ס, תיירות ושימור אתרים

נייד: 0526517894 walex@bezeqint.net alexw@modiin.muni.il

© כל הזכויות שמורות

אין להעתיק ללא רשות המחברים

הפקה: אלון שמידט וסיגי חכמתי, תחום תרבות ואירועים בעיריית מודיעין מכבים רעות

תוכן העניינים:

- 4.....דבר ראש העירייה חיים ביבס
- 5.....דבר סגן ראש העירייה אלכס וינרב
- 6.....גב' גיסייה פרג דברים לזכר יאיר פרג ז"ל
- 8.....גב' גיסייה פרג איך ניצלה גבעת קברות המכבים

ד"ר גילה אלון

- 9.....התנאים האקולוגיים בחבל מודיעין שהכתיבו את כלכלת תושבי מודיעין החשמונאית

אדריכל דניאל גולדברג

- 10.....מודיעין עיר בוביה: אלטרנטיבה חליפית לבניית שלב ב' של מודיעין

תמיר קהילה

- 12.....חשיבות השטחים הפתוחים לתושבי מודיעין מכבים רעות

המשוררת ד"ר חלי אברהם-איתן

- 15.....על מוטיב האור ב"מחזור אור, שיר ואישה"

הסופר ד"ר איליה נימצוב

- 19.....הצגת ספרו החדש "הקדר ממודיעין"- רומן היסטורי מקומי ראשון

שירה פרידמן

- 23.....חרב יהודית-גבורתה של יהודית על גבי חנוכיות ובאומנות

פרופ' בנימין זאב קדר

- 24.....קרבות מלחמת העולם הראשונה באזור מודיעין

נועה כרמון

- 27.....המאפיינים המרחביים של הכפרים הערבים בשולי העיר מודיעין בהדגמה על הכפרים ענבה, ברפיליא, אל בורג', אל כוניסה

ד"ר שלמה לוטן

- 30.....המכבים החדשים-דימויים של המסדרים הצבאיים בממלכת ירושלים הצלבנית

יגאל טפר

31..... דרכי השיירות של עולי הרגל בימי הבית השני מאזור מודיעין לירושלים

זוהר ברעם

33..... האדם הקדמון האחרון במודיעין שהפך לאדם המודרני הראשון

ד"ר חגי בן-ארצי

35..... דמותו של שמעון החשמונאי ותרומתו למרד ולמדינה החשמונאית

דוד השביט

36..... בין קרב קאנאיי לקרב אלעשה - השוואה בין קרבותיהם של יהודה המכבי וחניבעל

למעוניינים לקבל חוברת תקצירים של כנסים קודמים-

יש לשלוח מייל לאלכס וינרב, ס.ראש העירייה, מודיעין מכבים רעות

walex@bezeqint.net

דבר ראש העירייה חיים ביבס:

אורחים יקרים!

העיר מודיעין הקדומה ידועה בתור עיר מולדת משפחת החשמונאים, המקום שבו פרץ מרד החשמונאים, ובו נקבר יהודה המכבי ושאר אחיו ולזכרם הוקמה מצבה.

משפחת החשמונאים היא דוגמה היסטורית לגבורה וייחודיות העם היהודי לדורותיו, ואין ספק כי חג החנוכה מסמל זאת יותר מכל.

כיום, על תושבי מודיעין, מכבים-רעות מוטלת האחריות להמשכיות מורשת זאת והנצחתה לאורך זמן. "כנס מורשת מודיעין" המתקיים זו השנה השישית מארח את טובי ההיסטוריונים והחוקרים בתחום, היוצרים מפגש מרתק ומבט מעמיק אל ההיסטוריה היהודית בכלל, וההיסטוריה של אזורנו בפרט.

שיהיה לכולנו כנס פורה וחג חנוכה שמח.

בברכה,

חיים ביבס

ראש עיריית מודיעין מכבים-רעות

דבר סגן ראש העירייה אלכס וינרב:

היום מתקיים כנס מורשת מודיעין וחנוכה ה-6 ע"ש פרופ' יאיר פרג ז"ל.

כנס זה ממשיך מסורת שיזמתי לפני שש שנים, בה מדי שנה מהווה הכנס אכסניה לארכיאולוגים, להיסטוריונים, לחוקרים, לסטודנטים, לאדריכלים ולאנשי דת ורוח, אשר מעבירים לקהל הצמא למידע אקדמי אודות מודיעין והאזור, ובנושא חג החנוכה-מידע וחידושים בדיסציפלינות שונות ומגוונות. נושאים אלו לא זכו בעבר לתשומת לב מספקת במסגרות אקדמאיות הרגילות, ועיריית מודיעין מכבים רעות הרואה חשיבות רבה בקיום כנס זה התורם לידיעותינו בנושא מורשת העיר וחג החנוכה, בחרה להעמיד את מתקניה ועובדיה לקיום כנס זה מדי שנה.

הכנס נקרא על שמו של תושב העיר לשעבר פרופ' יאיר פרג ז"ל, מראשוני תושבי האזור והעיר, אשר החל את תהליך הפצת המודעות לשמירת האתרים הארכיאולוגיים וההיסטוריים בעיר ובאזור. אלמנתו, גיסייה פרג, מאפשרת קיום כנס זה מדי שנה לזכרו של בעלה, ועל כך תודתנו.

בכנס השנה, יהיו 13 הרצאות בנושא מודיעין וחנוכה בדיסציפלינות שונות. בניגוד לשנים עברו, בה הדגש היה על ממצאי חפירות ארכיאולוגיות שהתנהלו במרחב העיר מודיעין, השנה, בשל היעדר חפירות משמעותיות בעיר בשנה האחרונה, החלטתי לאפשר לדיסציפלינות שבדרך כלל אינן מקבלות במה, גם כשהם מתייחסות לנושאי חנוכה ומודיעין, לקבל הפעם במה.

בכנס זה גם נקרין לראשונה **בהקרנת בכורה ישראלית** (לצערנו באנגלית ללא תרגום בעברית) את סרטו הדקומנטרי של הבימאי עטור הפרסים **שמחה יעקוביצי - "קללת קברי המקבים"** - סרט המתאר בהומור את החיפוש אחר מיקום קברי המקבים הראשונים והמלך החשמונאי האחרון בשיתוף הח"מ. סרט זה ישודר בהמשך השנה במסגרת שידורי "The Naked Archaeologist" קרי סדרת סרטים דוקומנטריים ארכיאולוגיים של הבימאי שמחה יעקוביצי המשודרת בערוץ 8.

אני מקווה שבעתיד ייקחו חלק בכנס גם תלמידי העיר הלומדים על מורשת מודיעין, המשתתפים בחפירות הקהילתיות ואשר חוקרים את הנושא.

תודתי לכל העוסקים במלאכת קיום הכנס: המרצים, ועובדי העירייה ובמיוחד לאלון שמידט ולסיגי חכמתי מתחום תרבות ואירועים העוזרים לקיים כנס זה מדי שנה, וכן לגבי גיסייה פרג אשר תורמת מדי שנה לקיום כנס זה לזכר בעלה יאיר ז"ל.

בברכת חג אורים שמח,

אלכס וינרב

סגן ראש עיריית מודיעין מכבים רעות

אחראי איכות הסביבה, שימור אתרים ומורשת, תיירות ופנאי

דברים על יאיר פרג שעל שמו נקרא "כנס מורשת מודיעין וחנוכה"

גיסייה פרג

יאיר פרג ז"ל, פרופסור לבוטניקה וגנטיקה של צמחים, היה כמו שאומרים: "מלח הארץ". יאיר נולד בשנת 1929 בשכונת בורוכוב בגבעתיים, השתייך לתנועת "הנוער העובד", היה בהגנה ובגיל 17 הצטרף לפלמ"ח ולמרות האסטמה הקשה השתתף כמעט בכל המערכות הצבאיות של מדינת ישראל. במלחמת השחרור השתתף יאיר בקרבות במסגרת הגדוד השלישי של חטיבת יפתח משחרור צפת בצפון הארץ עד חירבת - מחוז בנגב. נוסף לציוד הצבאי שנשא כל חייל על גבו - נשא יאיר גם קופסה גדולה - משאף באותם הימים. בתום המלחמה היה יאיר בן מקימי קבוץ צרעה שלמרגלות הרי ירושלים.

יאיר פרג, בוגר האוני' העברית בירושלים ודוקטור מאוניברסיטת הארווארד בארה"ב, היה מדען דגול, בעל שם עולמי בתחומי מיקרולוגיה, גנטיקה ובוטניקה של צמחים והמדען הישראלי הראשון שהחל לעבוד בתחום של גנטיקת המיקרו - אורגניזמים מייצרי אנטיביוטיקה. יאיר היה ממייסדי הגן הבוטני באוניברסיטת תל אביב.

יאיר פרג היה אדם רבגוני ורב תחומי, בעל ידע בהיסטוריה וספרות וגילה התעניינות רבה גם בארכיאולוגיה. יאיר היה איש עקרונות עם יושר נפשי אינטלקטואלי, היה פטריוט וציוני, הזיכרון ההיסטורי של העם היהודי והרצון לשמור על מורשתנו היהודית היו בסיס לזהותו הלאומית.

את 15 שנות חייו האחרונות הקדיש יאיר להצלת שטחים ירוקים ואתרים ארכיאולוגיים, היסטוריים באזור מודיעין ובאזורים אחרים בארץ. במסגרת רשות הגנים הלאומיים והחברה להגנת הטבע הכין יאיר, תוכנית שיקום וחיידוש הצמחים בפארקים הלאומיים, ופארק השרון ליד שפיים הוא הדוגמה הבולטת לכך. בשנים האחרונות שמש יאיר כראש הי"עמותה לשימור אתרים ונוף במודיעין", הוא היה הכוח המניע במאבק להצלת גבעת התיתורה המלאה בממצאים ארכיאולוגיים נדירים ובצמחיה עשירה ומגוונת והפיכתה לפארק טבע וארכיאולוגיה.

יאיר השתתף בוועדות בנייה אזוריות וארציות, בהגשת עתירות לבג"צ ובפגישות עם חברי כנסת, יאיר עצמו נפגש אישית עם השרים לאיכות הסביבה מרפאל איתן ועד לדליה איציק. כאיש האקדמיה הוא נפגש עם היסטוריונים, ארכיאולוגים ואנשי איכות הסביבה. הוא התכתב עם מדענים בחו"ל והכל במטרה לקבל את תמיכתם בפעילותה של העמותה.

כבוטנאי יאיר למד את הצמחייה של חבל מודיעין, הוא תכנן להוציא קטלוג של צמחי האזור.

על גבעת התיתורה, גילה יאיר זן נדיר של נורית- נורית צהובה עם מעברים מצהוב לאדום. הפעילות הענפה הזו הניבה תוצאות - גבעת התיתורה מתנשאת מעל סביבתה, פנויה מבנייה להנאתם של תושבי מודיעין וכל עם ישראל.

כל איזור חבל מודיעין מלא בממצאים ארכיאולוגיים - מתקופת בית ראשון ובית שני. לממצאים מתקופת החשמונאים ולכך ייחס יאיר חשיבות רבה מאוד. הוא ייחס למרד החשמונאים חשיבות מיוחדת בהיסטוריית העם היהודי ובתרבות המערב ופנה לחברי כנסת בהצעה לחוקק "חוק מודיעין". בעקבות מאמריו ופניותיו של יאיר החליט ח"כ רחבעם זאבי ז"ל להכין את הצעת החוק.

יאיר, כתב יותר מ- 150 מאמרים בנושא מודיעין בעיתונים מרכזיים ומקומיים, התראיין בתוכניות טלוויזיה ורדיו, הופיע בבתי ספר והשתתף בספורים של החברה להגנת הטבע והאזור.

החזון של יאיר היה שאיזור מודיעין - שהוא קרא לו "ארץ המקבים" יוכרז כאתר מורשת עולמי בשורה אחת עם אתרים כמו: מצדה, ירושלים ועכו. למען הפרויקט הזה פעל יאיר עד הרגע האחרון. כמה ימים לפני הטיסה לניתוח הלב הרביעי והאחרון שלו, נפגש יאיר עם הנציג הישראלי של "איקומוס" - ארגון עולמי שעוסק בהנצחת אתרים היסטוריים בעלי ערך עולמי, ומסר לו מסמך שהכין בנושא זה.

יאיר כתב בצוואתו "הנני מבקש מעמותת שימור אתרים ונוף במודיעין שימשיכו בפיתוח מודיעין העתיקה וגם בפעילות מול " IKOMOS ".

פרופ' יורם אטינגר כתב על יאיר: "יאיר היה מופת לענווה, לאומץ לב אינטלקטואלי, למחויבות למדינת ישראל ומקצוענות".

יהי זכרו ברוך.

איך ניצלה גבעת קברות המכבים

גיסייה פרג

גבעת קברות המכבים קיבלה את שמה הודות לטעות שעשו תלמידי גימנסיה הרצליה כאשר בחיפושם אחרי קברות המכבים הגיעו בשנת 1908 לאזור הגבעה ושמעו מערבי מקומי ש"קובר אל יהוד" נמצאת בסביבה.

כשבדרך תלמידי הגימנסיה ראו קברים עתיקים חצובים בסלע, הם לא ידעו שאלה קברים אופייניים לתקופה הביזנטית ולא החשמונאית. התלמידים התלהבו מהמראה והיו בטוחים שאלה קברות המכבים. מאז אותה ביקור נולדה המסורת של העלייה השנתית בחנוכה ל"קברות המכבים". בחג החנוכה רבבות אנשים מגיעים מדי שנה לגבעה בה גם מתקיימים טקסי החג וממנה מתחיל גם מרוץ הלפיד של תנועת מכבי העולמית.

כמה עשרות מטרים מהקברים נמצאת אנדרטה מרשימה לחיילינו שנפלו במלחמות מדינת ישראל. עוד כמאה מטרים מערבה נמצאת גלעד לזכר לוחמי חטיבת קריית שפלו במקום בקרב עם ליגיונרים ירדניים במלחמת העצמאות. סמוך לגלעד – אנדרטה עם תיאור הקרב.

למרות חשיבותה של הגבעה וסביבתה, היא נועדה... להרס לפי התוכניות של משרד השיכון להעביר במקום כביש מהיר דרך ירושלים לירדן (כביש השלום), הכולל מסילת ברזל לירושלים. צוות העמותה לשימור אתרים ונוף במודיעין בראשות יאיר פרג ז"ל פנו לאישי ציבור בדרישה לבטל את התוכניות ההרסניות אבל לא שרי הממשלה ולא נשיא המדינה ענו לפניותיהם.

אך לעזרת הצלת הגבעה דווקא הגיע סיוע ממקור לא צפוי!

באותם הימים בזמן הרחבת כביש 443 התגלתה במדרון הגבעה מערת קבורה מפוארת ובה 20 גלוסקמות עם שמות בעברית ועל אחת מהן אותיות חשמ...הרעש וההתלהבות התקשורתית שאולי הפעם אכן נמצא מקום הקבורה של המכבים, וההכחשה המיידית של החופרים העלו אצל יאיר סימני שאלה. אחרי תחקיר מעמיק של המקורות היהודים העתיקים ושל תיאורי החפירות שהתבצעו באזור מאמצע המאה ה-19 ועד אמצע המאה ה-20 הגיע יאיר למסקנה שהמאוזוליאום שאותו מתאר יוספוס פלביוס נמצא על הגבעה ליד חירבת הגרדי.

במאמר נרחב בשם "קוברים את המכבים מחדש" ריכז יאיר את כל המידע על הממצאים ההיסטוריים והארכיאולוגיים שבגבעה וגם את תוצאות התחקיר שלו ודרש שוב לבטל את תוכניות משרד השיכון להעביר את הכביש... דרך מתחם הגרדי בה נמצאים ממצאי קברות המכבים לטענת יאיר. את המאמר שלח יאיר לחברי הלובי הירוק בכנסת. היחיד שהגיב למאמר היה ח"כ לשעבר רחבעם זאבי ז"ל (גנדי). בעקבות המאמר הוא נפגש עם חברי העמותה בגבעה והשתכנע בחשיבותו של האזור והעיתונות הודיעה על החלטתו של גנדי ליזום הצעת חוק שתגדיר את גבעת קברות המכבים כאתר הנצחה לאומי – אך משרד השיכון ביטל את תוכניותיו.

התנאים האקולוגיים בחבל מודיעין שהכתיבו את כלכלת תושבי מודיעין החשמונאית.

ד"ר גילה אלון

התנאים האקולוגיים של מודיעין השוכנת בשפלה הגבוהה הכתיבו את הבסיס עליו נשענה כלכלת תושבי מודיעין לפני פרוץ המרד. מודיעין נמצאת באזור מעבר בין שני אזורים ביוגאוגרפיים: האזור הים תיכוני ואזור ספר המדבר.

באזור מעבר מתפתחות חברות צמחים ובעלי חיים בהם מגוון המינים עשיר במיוחד, היות שהוא מאכלס מינים החיים בשני האזורים, ומקיים שיווי משקל אקולוגי בין מינים הגדלים באזור הים תיכוני ובאזור ספר המדבר. על כן מאפשר לתושבי חקלאות המתאימה גם לאזור הים תיכוני וגם לאזור ספר המדבר.

התנאים האקולוגיים כוללים הן תנאים א- ביוטיים: תנאי אקלים מסלע וקרקע ותנאים ביוטיים: חברות צומח ובעלי חיים טבעיים שבנו את כלכלת האזור.

הגורם הא- ביוטי האקלימי מתבטא בכמויות משקעים של 350 – 450 מ"מ גשם. המסלע קרטוני והוא מגדיל את תנאי היובש היות שקולט חלק קטן יחסית מן המשקעים היורדים עליו ובכך מקטין את פוטנציאל משק המים של הצמחים הגדלים על קרקע הרנדזינה שמהווה את בית הגידול של הצמחים.

תנאים אלו ביחד עם הלחות היחסית הנמוכה, הגורמת להתאיידות הגבוהה הכתיבו את גידולן של שתי חברות צומח שהיו הבסיס הכלכלי לתושבים:

במפנים הצפוניים של גבעות מודיעין חברת **אלון מצוי** – **אלה א"י** שהיה מקור למרעה טבעי בנוף הררי מתון, לתעשיות העץ ולציד בעלי חיים שחיו בין העצים.

במפנים הדרומיים חברת **חרוב** – **אלת המסטיק** שאפשרה גידולים חקלאיים בשטחים הפתוחים שבין עזיה, גידולים שהתבססו על משק מים יובשני יחסית וכללו מטעי זיתים, כרמי גפנים, שדות דגניים והרבה צמחי מרפא, תבלין, בושם וקטורת לבית המקדש.

מודיעין עיר-בוביה

אדריכל דניאל גולדברג

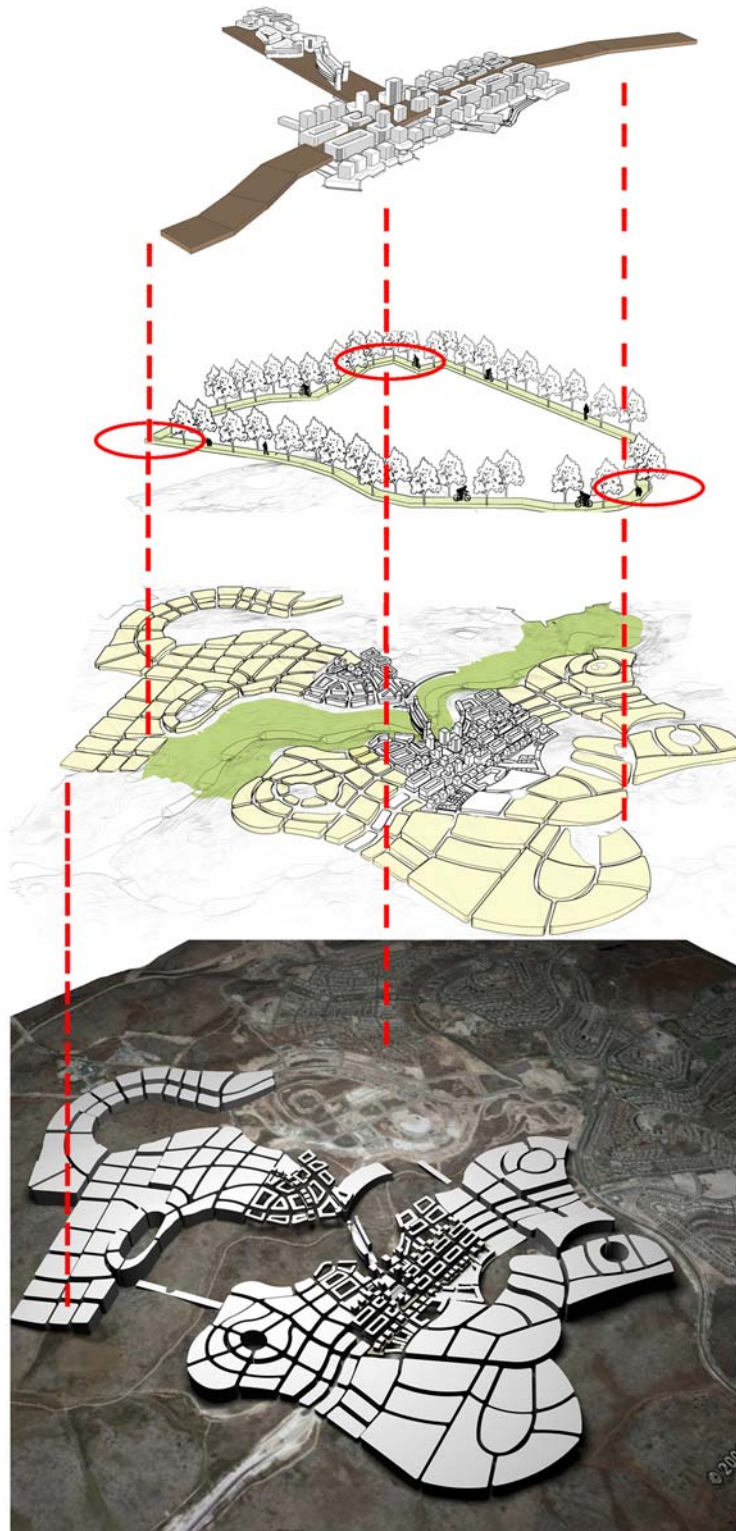
ההרצאה תעסוק בנושא אלטרנטיבה חלופית לבניית שלב ב' במודיעין, הצעה אשר הועלתה במסגרת פרויקט גמר לאדריכלות, אוניברסיטת ת"א, בית ספר לאדריכלות ע"ש דוד עזריאל.

מטרת פרויקט הגמר הייתה בחינת תהליך התכנון, אשר בעזרתו מתוכננות ערים חדשות בישראל, בדגש על העיר מודיעין. תחילה נבחן התוצר הפיזי בפועל של העיר הבנויה, תוך כדי עמידה על בעיות שונות, כל זאת ביחס למטרות אשר הוצבו ע"י המתכנן. בשלב השני, הוצעה אלטרנטיבה תכנונית אשר התייחסה לשלב ב' של העיר. האלטרנטיבה הציעה לא לבנות את שלב ב', אלא לצופף את השטחים הריקים של שלב א' באוכלוסיה המקורית ובתוספת האוכלוסייה של שלב ב'. אי-בניית שלב ב' של מודיעין מאפשרת שמירה על שטחים פתוחים בסמיכות לאזורי שלב א', תוך שמירה על קרקע, ערכי טבע ואיכות החיים.

ההצעה התבססה על תכנון מעורב שימושים בדגש על נגישות רגלית, תנועת אופניים ותחבורה ציבורית. לבסוף בוצע תכנון של בלוק אורבני המשלב בית-ספר בבניין רב-תכליתי, הפעיל בשעות יממה שונות.

הפרוייקט מתבסס על רעיונות תיאורטיים רבים, אשר לא כולם ברי ביצוע במציאות.

באותו זמן דעתי היא שניתן בכל זאת לאמץ מן הרעיונות המופיעים בפרוייקט בתור אסטרטגיות מנחות לעתידה של העיר מודיעין.

חשיבות השטחים הפתוחים לתושבי העיר

תמיר קהילה

במודיעין ומסביבה, קיימים שטחים טבעיים פתוחים מגוונים. חלקם בתוך השטח הבנוי כדוגמת גבעת התיתורה וחלקם בשולי העיר כדוגמת בקעת הנזירים והגבעות הדרומיות. לשטחים אלו חשיבות רבה הן מבחינה אקולוגית והן מבחינת האדם והאפשרות הניתנת לו לחיות בעיר על יתרונותיה ובו בזמן להנות מטבע בקרבת הבית ללא צורך בנסיעות ארוכות. במרחק הליכה יכול תושב העיר מודיעין להנות ממרבדי פריחה טבעיים של רקפות כלניות נרקיסים ועוד.

כיום שטחים אלו נראים כמובן מאליו בנוף המקומי. אך הגבעות הדרומיות של מודיעין, יער בן שמן, בקעת הנזירים וגבעת התיתורה מאוימים בהרס המערכות הטבעיות כל עוד תכניות בניה מאושרות בשטחים וכבישים (כדוגמת כביש 4) מתוכננים להיסלל בתוכם ללא חשיבה על חלופות.

במאה האחרונה, גדלה חשיבות המימד הפתוח הטבעי בתכנון העיר. מתכננים רבים עסקו ועוסקים בשאלת האיזון בין שטחים פתוחים לבנויים, בין הטבעי למעובד ובין שימור לפיתוח. תנועת 'ערי הגנים' שהתפתחה בתחילת המאה ה-20, הייתה כוח החלוץ בנושא, ומתכנניה ניסו לשלב עיר וטבע יחדיו מתוך מחשבה שהאדם הממוצע רוצה לחיות בעיר בזכות יתרונותיה אך רוצה במקביל להרגיש את הטבע הפתוח בקרבת מקום מגוריו.

כשבוחנים את המבנה הפיזי והחברתי של מודיעין, ניתן לזהות דגם של עיר גנים. דגם זה, בן מאה שנים, למרות יתרונותיו, לא מסוגל להתמודד עם מצוקת הקרקע והשטחים הפתוחים בתקופתנו.

ניתן לראות זאת על פי דברי ההסבר של תכנית המתאר של העיר:

"...העיר מתאפיינת בבניה טובלת בירק הפרוסה לאורך רשת של רחובות רציפים...נקבע שוואדיות אלה, יהוו את חוט השדרה של העיר...בהם ירוכזו השטחים הפתוחים השכונתיים ומבני הציבור ומרכזי מסחר שכונתיים..."

בתכנית המתאר לא השכילו לשמור על שטחי הבר מסביב לעיר מפני בניה.

השטחים הפתוחים הציבוריים בעיר ומסביב לה מחולקים על פי רוב לכמה רמות. גנים קטנים הנחבאים ברחוב, גנים שכונתיים בעלי כרי דשא נרחבים למשחקי קבוצות ופיקניקים, פארקים עירוניים המשלבים מגוון פעילויות ופארקים מטרופוליניים.

שטח פתוח ציבורי מעניין במיוחד הוא השטח הגובל בעיר. גבול העיר, המפגש בין העיר לשטח הבר הוא חשוב. מצבו של השטח הפתוח מבחינת נקיונו מפסולת והיחס אליו כשייך לציבור ולא רק כמשאב לקבלנים מעיד על היחס שתושבי העיר וקברניטיה רוחשים למקום בו הם חיים. שטח זה הוא הטבע האמיתי הנגיש לכולם. בו ניתן לראות צמחים ובעלי חיים לא מבויתים. בשטחים אלו ניתן לנפוש, לטייל ולחנך לערכים של אהבת הארץ והמקום.

במודיעין ישנה חשיבות מטרופולינית וארצית לשטחים הפתוחים הסובבים אותה. בעבר, המסדרון האקולוגי הארצי (אותו שטח רציף החיוני לקיומו של מגוון ביולוגי באוכלוסיית בעלי החיים והצמחים), החוצה את הארץ מהצפון לדרום, עבר בשטח בו היום בנויה העיר. בניית העיר מודיעין ולאחרונה בניית גדר ההפרדה צמצמו באופן משמעותי מסדרון חשוב זה, בו נשארו שטחים ערכיים מעטים, הגבעות הדרומיות הצמודות לעיר המשמשות את התושבים לפנאי ונופש, לטיול או גיחה, לנשום קצת טבע במרחק הליכה. על אותם שטחים קיימת תוכנית עתידית לבניית שלב ב' של מודיעין.

חשוב להבין ש"טיפול" בשטח ו"ביותו" יוצרים מרחב סטרילי ומלאכותי שלא מאפשר קיום מערכות טבעיות נחוצות. שטח פתוח הוא לאו דווקא מרבדי דשא הכלואים בין כבישים סואנים, אלא שטחי יער, טבע וארכיאולוגיה כמות שהם ללא עיבוד מלאכותי של השטח. כמובן יש לטפל בנגישות ובבטיחות אך לא יותר מכך, וכל זה צמוד לשטח העירוני הבנוי. ישנה חשיבות גבוהה ששטחים אלו יהיו יחידת שטח טופוגרפית משמעותית ולא 'שאריות' בשולי הבנייה.

בתקופה בה מתעצמת ההבנה שהציבור על כל גווניו הוא ה"לקוח" של תהליך התכנון, לא ניתן להתעלם מרצונם של התושבים להשתתף ולהשפיע על מקום מגוריהם. נושאים בוערים כגון חינוך, תעסוקה, פנאי ובתוכם גם נושא השטחים הפתוחים, חייבים להיות פתוחים לדיון בפני הציבור.

בנוף התכנון המקומי קיים מושג חדש: "**טבע עירוני**". בערים רבות ברחבי אירופה ויבשת אמריקה מקצים שטחים נרחבים לשיקום ושימור מערכות אקולוגיות בגבולות העיר (אותם שטחי בר). יתרונם של שטחי טבע עירוני רב. מעבר לעלויות האחזקה הנמוכות משמשים שטחים אלו למיתון מפגעים סביבתיים, ממצבים את דמותה של העיר וחשוב מכל מהווים תוכן לפעילות חינוך ופנאי לתושבי הערים.

במודיעין מדובר בגבעות נוף סלעיות, עם יער ובו שיזפים, חרובים ושאר עצי ארץ ישראל. בנוסף, קיימים בשטח שרידים ארכיאולוגיים רבים המעידים על מורשת אדם משמעותית. ניתן לשמר את השטחים האלה ברמת פיתוח שתשאיר את המאפיינים הטבעיים, אך תזמין את התושבים לטייל ולנפוש. זאת על ידי שילוט מתאים, הצבת ספסלים המשתלבים בסביבה ויצירת מוקדי עניין, כגון: מסתור ציפורים, שרידים ארכיאולוגיים חשופים ומשולטים, גינון קהילתי ועוד.

חשיבות התכנון הכולל והראייה הרחבה על כל מרחב מרכז הארץ היא רבה, ומחייבת תכנון מושכל שיאפשר פיתוח עירוני במודיעין יחד עם שמירה על היקר כל כך - הטבע הזמין לתושבים כיום ולתושבים העתידיים. שמירה על שטחים אלו ובחינה זהירה של צרכים עתידיים תאפשר לעיר להגשים את ייעודה כעיר העתיד, עיר הטובלת בירק' המעניקה איכות חיים אמיתית לתושביה.

התכנון חייב לקחת בחשבון את אינטרס הציבור ואת המחסור בקרקע לצרכים שונים, ביניהם קרקע טבעית לקיום מערכות אקולוגיות לטובת הטבע והאדם גם יחד. תכנון לבניה רוויה יותר המייעלת את העיר ומאפשרת תחבורה ציבורית

והנגשת יותר שירותים לתושבים, הוא תכנון לקיימות, במחשבה על הדורות הבאים ועל חיי העיר ואיכות שירותיה בתקופה הנוכחית.

החברה להגנת הטבע במודיעין, סימנה מספר שטחים במודיעין במטרה לשנות את תוכנית המתאר שלהם ולהפכם לחלק מרשת של אתרי טבע עירוני להנאת התושבים ולשימור בית הגידול המקומי הייחודי והמורשת הבנויה.

בנוסף, החברה להגנת הטבע רואה חשיבות עליונה בשיתוף הציבור בהליכי תכנון בכלל, ובפרט לתכנון לטווח ארוך המשפיע וישפיע על תפקוד העיר ואופייה ועל אורח החיים של כל תושב ותושב.

על מוטיב האור ב"מחזור אור, שיר ואישה"

ד"ר חלי אברהם-איתן

מחזור אור, מחזור שיר ואישה

רָאָה, אֵיךְ יָם טָרַף תְּפֹחֵי־שֶׁמֶשׁ

אֵיךְ עֲנָנִים אֲדָמִים

צָבְעוּ דָם אֶת פְּנֵי הַיָּם

מָלְאוּ הַגְּלִים מִלֶּאכִי אֲזַן אֲדָמִי זָקֹן

וּפְנֵי כַחֲלֵ־עֶמֶק

בְּתוֹגַת־עֶרֶב נִצְבְּעִים

לְבָנָה עֲגוּמָה, פְּגוּמָה

מִמְזֶרֶח שֶׁמֶשׁ מְבוֹאָה

עוֹטָה עֲנָנִים סְגֻלִים כִּשְׁלֵמָה

בְּחֶלֶף יוֹמָה

לַיִל יוֹרֵד אֶל קַרְבָּה

וְעֹצֵב אִשָּׁה כִּיִּז תִרְעֵלָה

מִחֶלְחֵל לְוֹרִידִים

יָם מִתְפַּקֵּה וְקוֹץ לְאוֹר

לַיְלָה נִצָּב כְּנִצְח

אֵף שֶׁחַר יַעֲלֶה

וְשֶׁמֶשׁ תִּמְשַׁל

בְּגוֹף הַנְּשֻׁטָף בְּאוֹר

וּמִתְעַגֵּל מֵעַת לְעַת

בְּפֶעַם הָרוּחַ לְבָרֵךְ שְׁחָרִית

בְּרַכַּת מְשׁוֹרֵר
מְעַרְטֵלֶת טַפַּח
מְלִים מְרַקְדוֹת
לְזֹהַר עֲלִים מְרַצְדִים
בְּפָנֵי טַל
חֶפְשִׁיּוֹת מִן הַיָּד
אֲשֶׁר גְּלָמָה צוֹרֵתָן
וְנִבְצַר הַשִּׁיר הַנּוֹלֵד מִבֵּינָת
מִלְדָתוֹ
כְּמוֹלֵד הַיָּרֵחַ הַנִּגְלָה
וְנִסְתָּר

המוטיב המרכזי של שירי הספר "מחזור אור, שיר ואישה" הוא **מוטיב האור הקשור לנס חנוכה**, כסימבול לכוחות ההארה במישור הקולקטיבי הלאומי ובמישור האישי למצוא תעצמות נפש ומקור אור לקיום האנושי. כל הארה הפותרת בעיה קיומית, קטנה כגדולה, אישית כלאומית, היא בבחינת נס.

השיר "מחזור אור שיר ואישה" פותח את הספר ומשמש מוטו לספר כולו המעוגן במוטיב האור כסימבול למהות אנושית, במישור האישי והלאומי גם יחד. בשיר זה בחרה ח"כ לשעבר גאולה כהן (כלת פרס ישראל) לקרוא באחד מאירועי השקת הספר בירושלים ולשאת דברים אודותיו: "... בבסיסו של ספר השירים... דיוקן אישה שנעה במחזוריות ביולוגית מידי חודש בחודשו, כמו הלבנה (מקור אור לעת חשכה) אולם המחזוריות היא לא רק בגוף, בקיום הביולוגי, הפיסי, אלא גם בקיום הרוחני ובכוח הפייטנות של השיר שמוביל להארה הן של המחברת והן של הקורא בשלושה רבדים: ביולוגי-פיסיולוגי, רוחני-מיסטי ורובד לאומי. רוח בראשית מרחפת על שיר זה, רוח של הולדה, רוח של יצירה, רוח של תקווה, רוח של שחר חדש, רוח שמרחפת על שירי הספר כולם..."¹

אותה רוח של תקווה ושל שחר חדש פיעמה בלב המכבים שחידשו את חיי הרוח בבית המקדש. נס פך השמן מהווה סימבול לקיום הרוחני של העם, לשירת הכהנים שהתחדשה במקדש לאחר טיהורו והתקיימה בסדירות מחזורית. השירה טבועה במסורת היהודית הלאומית למן ימי בראשית, שירת המקרא, שירת

1. גאולה כהן, "מחזור אור, שיר ואישה" דברים שנשאה על הספר באירוע השקתו בחצר סרגיי בירושלים, 26.4.09.

הנביאים, שירת הכהנים, שירת הפייטנים (לאחר חורבן בית שני), שירת ספרד, שירת התחייה ועד שירת ימינו. השירה בספרות משולה לאור, כי מקורה בהארה פנימית של המשורר, והיא מוליכה את האדם הקורא בה להארה ולתבונות.

הספר "מחזור אור, שיר ואישה" כולל הקדמה של אחד ממבקרי הספרות העברית הבולטים כיום, פרופ' הלל ברזל. בהקדמתו הארוכה (18 עמ') ישנה התייחסות נרחבת המקיפה שירים רבים מחמשת שיערו של הספר. בחרתי לצטט מדבריו את הפסקות המתייחסות למוטיב האור במחזור השירים המוקדשים לאבי, דוד שלום אברהם, זצ"ל: "...שרשרת הנרות שהמשוררת מדליקה לזכר אביה כשרשרת קרני ברק מצליפות, וכמראה התגלות של המקובלים השלהבות מלחשות בפניה. כמו בהתגלות מיסטית המלים מועטות, מלחשות, שלא כמו בהתגלות נבואית, שבה יש ריבוי שיח ושיג בקול רם ונישא. הלחש מופיע כמעשה אב לבת בבחינת "מעשי אבות סימן לבנים". מחיצות נמחקות, וקווים של אור נמשכים מן האב אל הבת – תמונה מובהקת בדימויים קבליים ("נר תמיד", עמ' 42-43). בצילום המלווה את השיר מופיע יהודי בעל זקן מגודל, ראשו עטור בתפילין לנוכח נר דולק כדמות של מקובל. ברקע מופיעים עננים לבנים משוטטים ברקיע אפל. מוטיב האור הבולט בשירתה של המשוררת שזור בשם הספר: "מחזור, אור..." כהד לצירוף "מחזה אור" וברמיזה למחזור התפילה. מוטיב האור חוזר בשירים המוקדשים לאב: מאור פניו של האב, אור השכינה ודרי מעלה. הצל, בסמיכות לשוכן-מרום, מחזיר אור, וסולם של התעלות מגלה כמיהה לשירת ההיכלות. דיוקן האב מתחבר בנוסח קינת דוד על בנו אבשלום למות הבן אבשלום, אחיה של המשוררת. דימויי קודש מגביהים את מלות השיר מעלה, מעלה. כוכב ראשון מנצנץ ברקיע. שחרית זכה, באנלוגיה ל"תפילה זכה", הנאמרת בתפילת יחיד בבית-הכנסת, צובעת את האוויר הצונן באור מיסטי. יריעות סוכת האבלים כחולות ובוהקות באור השחר ובאור הנורות כסוכת השמים באורו של השחר. מראה הסוכה הזוהרת באור שבעת המנורות מעלה באורח אסוציאטיבי את הפסוק "ופרוש עלינו סוכת שלומך" ואת מנורת שבעת הקנים במקדש שלמה. המנורות (בריבוי ובניגוד למנורה היחידה במשכן) נוסכות אור כחלחל על דמויות מן החלום, עטופות טלית וקורנות כמלאכים. מראה זה באופן תת-מודע מתקשר למחזה התגלות בהיכל בנבואותיו של ישעיה. בפי הדמויות שירת כהנים כברכת כהנים בהיכל ומזמורים עתיקים כמזמורי הלוויים המשרתים בהיכל. לפתע מופיע רחש הגשם כברכת "אב בעב" לקהל המתפללים בבחינת "לית אתר דפנוי מיניה", לפי התפיסה הקבלית; זאת אומרת אין מקום שלא נמצא בו הבורא בעולמות העליונים ובכל מה שמתחתם...

ד. במחזות האור

האור במעמד של מוטיב שליט מתחבר לדיוקן העצמי, לנוף, לחילופי העונות ולמחזור היום והלילה. הרוח ההפכפכת משנה את כיווני הענפים. האור יורד ושוקע כנהר גואה ונסוג. בתוך הגופים, לרבות הצומח, מתפתלים נהרות העדן (ברמיזה לארבעת נהרות גן העדן) לאורו של העליון בזוהר שבעת הרקיעים. המונחים הקבליים מאכלסים גם את השיר הזה ("זריחה חורפית", עמ' 67). תוספת המחשה קיימת בשיר "מזמור לילי" (עמ' 69) בצביונה של שירה אידיאו-גראפית; בכל טור

מילה אחת או שתיים במראה של צניחה מהירה. האור מלווה את הדיוקן העצמי בעוצמה רבה, כמו בציור ניגודים חזקים של אור וצל. צלליות מתפתלות כשני נהרות של אור. אור הידיעה מכה בצל לקול הנהרות בזרימתם ("זרימת חלום אל הבוקר", עמ' 70). במצולות הנפש מעיין שופע אור, מצטלצל כהד קדמוני של מנהרת אור ("במצולות השינה", עמ' 71). הדוברת בשיר משוטטת במחוזות קרובים ורחוקים בחלומות תת-מימיים ("חלומות תת-מימיים", עמ' 72). ברצף של מונחים נבואיים נשמעת הקריאה להתעוררות, להתמלא ולצלול לנבכי האור ("כי בא אורך", עמ' 75). השירים משדרים בעת ובעונה אחת בשלושה רבדים: רובד ריאליסטי, רובד אירוטי ורובד מיסטי. בשיר "תשורה, שירה ודוכיפת" (עמ' 76), הצלילה לנבכי האור מלווה באור השבת והדוכיפת – תמונה ריאליסטית, המשמשת מטונימיה לתשורות המצויות ביקום ומובילות במסלול את האדם אל מעיין האור: 'רק אני ודוכיפת / ואור שבת / ואהבה בכול'... אור גנוז בשבעת בדיו של עץ הזית כסבך כוכבים לראש הילדה, כשקרני השמש מנצנצות בין הענפים בתוך עלוות העץ ("עץ זית, בית ואישה בסבך הזמן", עמ' 81). בתמונה נמרצת של בגרות, בהגיחה אל האור, אינה מסתפקת בעוצמה של קטר צמוד לקרונות הזמן. עד תחנתה האחרונה על מסילת החיים תהיה בנמרצותה גם הקטר וגם הקרון ("רציפים 1+2 בתחנת הזמן", עמ' 112)...²

הסופר והמבקר, יהושע בן ציון במאמרו "שירת האור מתנגנת בלב אישה" הדגיש, בין היתר, את החיבור לאור הקולקטיבי של עם ישראל ולשירת הפייטנים: "שירתה של חלי אברהם-איתן בספרה 'מחזור אור, שיר ואישה', כדרכה של שירה טעונת רבדים ומשמעויות, בוקעת ממעמקים, בבחינת 'מעמקים קראתיך'... שיריה הם גם סיפור עולמה של משוררת ישראלית, שארון הספרים היהודי בביתה משמש לה כנפיים ומחוז השראה – תנ"ך, משנה, גמרא, הזוהר הקדוש ושירת שבאזי ומשוררי תימן. אין אלה רק כלים לשוניים אלא עולם של תוכן, קנקן ומה שיש בו...

לשונה הססגונית היא לשון תלמידת חכמים, שואבת היא מן המקורות – תפילה, שירת שבזי ושירת הפיוטים בכלל. תוך כדי קריאה אתה חש בריתמוס של השירים עד שנדמה שהמשוררת כותבת את מנגינות ליבה, לפני שהיא יוצקת תוכן לשיר... כבת כפר היא חשה בכל רמ"ח איבריה את יופיו של הטבע תוך הבלטת מוטיב האור העובר כחוט השני בשיריה...

² ראה, הלל ברזל: "שירה של מעלה באפיקי הזמן", שבילים, גיליון 3, עמ' 32, ובדברי המבוא לספר מחזור אור, שיר ואישה, עמ' 12.

”הדקר ממודיעין”

איליה נמצוב

(הוצאת ”שבילים”, מודיעין, דצמבר 2009)

כשהנכד שלי סיים לקרוא את ספרי ”הקדר ממודיעין”, הוא שאל אותי :

” איך קרה שעלית ממוסקבה הרחוקה והחלטת לכתוב ספר דווקא על מודיעין ולא סתם אלא על מודיעין העתיקה?”.

שאלה רצינית זו דורשת תשובה.

אכן הגעתי מארץ צפונית ורחוקה אך ליתר דיוק שבתי לארץ ישראל לאחר העדרות ממושכת. הייתי בגלות שנמשכה שלא באשמתי קרוב לאלפיים שנה. המאמץ לפרוץ את מסך הברזל לגמרי לא היה קל אך המטרה הנשגבת העניקה לי סבלנות וכח רב.

בשבי ארצה התעורר בי הצורך להכיר מקרוב את אבותי במולדתנו בהיותי חלק בלתי נפרד ממנה.

משפחתי ואני זכינו להיות בין המתיישבים הראשונים בעיר מודיעין שלאחרונה חגגה את יום הולדתה העשירי. ההתיישבות בעיר הזו היתה עבורי לאות ולסימן.

מודיעין משתרעת למרגלות הרי יהודה במקום בו לפני אלפיים שנה היה ישוב גדול ופורה בעל שם זהה אשר נמחה מעל פני האדמה על ידי הרומאים.

ההרהורים על כך עוררו בי רצון בלתי נשלט לגלות ככל האפשר אודות האנשים שחיו במקום הזה בימים ההם. מה היה מראם החיצוני? מה היה אורח חייהם? על מה חלמו ולמה שאפו? יתכן שהיו ביניהם גם אבותי.

נברתי בעניין במקורות היסטוריים, ארכיאולוגיים וספרותיים רבים ושונים, ביקרתי בחפירות ובמוזיאונים אתניים וכך נתגלתה לפני תמונה כמעט מוחשית של המציאות העתיקה.

ראיתי את הרחובות הצרים של הישוב הקדום, הם היו מלאי חיים: ילדים שיחקו בחצרות, שאון רחיים נשמע כשטחנו הנשים חיטה לחלות השבת.

גבינות עזים ופירות עץ התאנה יובשו בשמש על הגגות השטוחים של הבתים. עלי הזית הכסופים רשרשו ברוח, עדרים יצאו למרעה בשדות, חקלאים זרעו חיטה ואספו תבואה.

אי שם בקצה הישוב הנרחב עלה עשן תנור הקדר אליעזר בן רחבעם.

זו היתה תקופה גורלית לעמנו, מלחמת הקיום שסופה סומן כחג החנוכה.

הקדר ממודיעין- אליעזר בן רחבעם הוא הדמות המרכזית בספרי והוא נבחר לא במקרה. באותה תקופה, עם ישראל כולו היה קשור לאדמתו כתלות קיומית- גם גשמית וגם רוחנית.

משפחתו של אליעזר עסקה בחקלאות ועבדה את השדות היבשים ומלאי אבנים האופייניים לארץ יהודה. גם אליעזר עצמו היה קשור לאותה אדמה. מאותה אדמה באו חומרי הגלם של הקדר מהם הכין כדים לשמן זית, אמפורות ליין, הידריות לאגירת מים וכלי מטבח רבים ומגוונים לתושבי עירו.

שמו של הקדר אליעזר יצא למרחקי האמפריה המפורקת של אלכסנדר הגדול בזכות איכותם ומקוריותם של כליו.

שפחה, אחותו של אליעזר, גם היא דמות חשובה, איננה רק חקלאית ואהובה על הבריות אלא גם מרפאה באמצעות צמחי מרפא שמצאה בשדות.

לעיני הקורא נרקם סיפור אהבה מופלא בין שפחה לסילנוס- קצין יווני מבריק,

הרומן גורר עימו התפתחויות מפתיעות.

במקביל, בהיות אליעזר חייל בצבא היווני, פורחת אהבה בינו לבין אסתה- שפחה עבורה שילם כופר גבוה.

תוך כדי קריאה אנחנו מגלים קשר עמוק בין אליעזר לבין מתיתיהו הכהן ובניו – יהודה ויהונתן החשמונאים האצילים והאמיצים.

הספר מתאר את התקופה ההיא המלאה בטרגדיה ובגבורת אבותינו על אדמת מודיעין. בסיפור מובאות הרפתקאות מרגשות ומסמרות שיער שעברו על גיבוריו.

הקורא מרגיש שותף למתרחש וכאילו לוקח בו חלק וזאת בתקופה הכל כך רחוקה אך קרובה לליבנו

מדברי ד"ר חלי אברהם-איתן

הסופר, ד"ר איליה נמצוב, מעמיד בפני הקורא רומן היסטורי מרתק "הקדר ממודיעין". עלילת הרומן מתרחשת ביישובי מודיעין המשתרעת למרגלות הרי יהודה בתקופת שלטון היוונים בארץ. המחבר מקרב אותם מאורעות של לפני כאלפיים שנה אל הקורא ומרתק אותו בתיאור החי שלהם ובהצבת דמויות ססגוניות בעלות אופי ייחודי ומבנה אישיותי מורכב וכובש, כל אחת וצבעה שלה: אלעזר בן רחבעם הקדר, היהודי המאמין, הלוחם האמיץ, שפרה אחותו, דמות אצילית, רגישה, אישה-מנהיגה, אֶסְתֶּה היפה (שנחטפה בילדותה מסבתה והפכה לשפחה של היוונים, והושבה בעזרת אלעזר אל חיק משפחתה, על מרקם יחסיהם וסיפור אהבתם הכובש. המצביא היווני אֶפִּילֶס וסילונוס, מפקד בכיר בצבאו וקשריהם עם היהודים ועוד. המחבר תיאר יישוב גדול, משגשג מבחינה כלכלית, חברתית ותרבותית והחיה את התקופה בתודעת הקורא בתיאוריו המרתקים. אנו עדים לדמויות חיות, נושמות, מרגישות, עצובות, שמחות, נאבקות, ומזדהים אתן בכל שלב ושלב בעלילה. התמונות המוחשיות של מראה דיוקנו, לבושן, אורח חייהן אותנטי לרוח התקופה.

ההתמצאות בפרטי הפרטים של אורח חייהן, של יישובי הסביבה, של האקלים, של תנאי הגיאוגרפיה של האזור, של פרטי האירועים ההיסטוריים, משקפים עבודת מחקר רצינית בשלב של "טרומם כתיבה" כיאה לרומן המעוגן בציר זמן ומקום היסטורי. איליה נמצוב הפיח חיים מחודשים בגבעות מודיעין העתיקה וסביבותיה והעמיד בפנינו רומן סוחף.

על אף ההיסטוריה העשירה של מודיעין לא נמצא רבות עליה בכתובים, ולכן בית-הסופר מודיעין (ע"ר) נטל על עצמו את המשימה לעודד כתיבה יצירתית על מודיעין על כל סוגותיה בספרות. לעיר העתיקה לא יהיה עתיד ללא ידיעת עברה. "עם שאינו יודע את עברו, ההווה שלו דל, ועתידו לוט בערפל", ציין יגאל ידן, שהוריש את פרי מחקריו החשובים על התקופה בספרות המחקר של היסטוריית עם ישראל. יצירות ספרותיות, בניגוד לכתיבה היסטורית ומחקרית, מעבירים את "נשמת התקופה" ואת רוח התקופה דרך הדמויות החיות על רקע נופי הטבע והחברה טוב יותר מכל כתיבה מחקרית, מבלי לגרוע מחשיבותה. גם כתיבה זו זקוקה לעידוד בקרב הסטודנטים הצעירים ממודיעין.

הסופר, איליה נמצוב, הכיר היטב את הספרות הקיימת: כתיבי ספרי המקבים (יוספוס פלביוס), מחקריו של יגאל ידן, יאיר פרג, מאמרים ודוחות ארכיאולוגים של האזור וכן ספרים ומאמרים שפורסמו לאחרונה, כמו ספרו של זוהר ברעם "צפונות ארץ המכבים ומורשתם". הם תרמו את תרומתם לתיאורים האותנטיים העשירים בספר. אולם יותר מכל, מגוריו של הסופר ומשפחתו במודיעין, קרבתו לנופים העתיקים המתחדשים והשיטוט בחפירות הארכיאולוגיות באזור – הם שהולידו את הדחף לכתיבה ואת התיאורים המרגשים. כך למשל, דמותו של חֶרְטֶט מלך הנבטים שהיה קשור לחבל ארץ זה בתקופה ההלניסטית, חלחלה לתוך הרומן וקרמה עור וגידים באופן מרשים.

המחבר מעלה בפנינו תמונות מוחשיות מאוד: הרחובות הצרים של היישוב הקדום שוקקים חיים, שאון ריחיים של עבודת הנשים, הנופים הקסומים, חורשות עצי

הזית, מרעה העדרים, השדות המלבלבים, החקלאים הזורעים וקוצרים ברינה. בכל אלה משתלבת בהרמוניה דמותו של הגיבור, אלעזר הקדר ממודיעין. גורלו של אלעזר והטרגדיה של חייו מגלמים את המציאות של אותם ימים. היוונים, כבר בתקופת אלכסנדר מוקדון, חיפשו כל דרך על-מנת לגייס את היהודים, שהיו ידועים כלוחמים אמיצים במיוחד, לצבא היווני. לעתים בשכר גבוה מפתה ולעתים בכפיה. כך גם גיבור הספר, אלעזר בן רחבעם, גויס. במבצר של דורה אירופוס במהלך שירותו הצבאי אלעזר נתקל באַסְתָּה, הנערה היהודיה היפה, שנחטפה והפכה לשפחה של היוונים. בין שניהם נרקם סיפור אהבה סוחף. אַסְתָּה אמנם שפחה בפועל, אך באישיותה היא מגלמת דמות של לוחמת ומתגלה כבעלת יוזמה ותושייה ואלעזר משתאה ומתאהב בדמותה.

אלעזר מתוודע במהלך שירותו הצבאי לקצין היווני סילונוס, אתו הוא רוקם קשרי ידידות מופלאים. יחסים אלו מייצגים את הקולקטיב, את הדו-קיום של הקהילה היהודית עם שכניהם היוונים. קשרי ידידות אמיצים נרקמים גם עם בניו של מתתיהו הכהן: יהודה ויהונתן. עלילות הגבורה שלהם וידידותם המופלאה רוקמים עור וגדים בספר ההיסטורי עוצר נשימה זה, כמו גם יפי הארץ, יפי הנופים הקדומים והמבנים, ששרידיהם מפוזרים בסביבה המתועדת. בהם נופח נמצוב חיים מחודשים.

עלילת הספר מורכבת מאוד כמו גם נושאו הרבים: דו-קיום יהודי-יווני, עלילות מלחמה וגבורה, חטיפת ילדה, שיבתה הביתה, סיפור אהבה סוחף, אובדן, שוד ורצח (הורי שפרה ואלעזר), מלחמות הגבורה של המכבים ביוונים, סיפורי הצלה ומעשי נסים.

הרומן ההיסטורי המרתק, שהעמיד בפנינו הסופר, אליה נמצוב, עשוי לגלות עניין רב בלימוד התקופה ההלניסטית וחייהם של יהודי התקופה, ובפרט בקרב תלמידי בתי-ספר.

סיפור יהודית באמנות היהודית והכללית

שירה פרידמן

דמותה של יהודית אוחזת בראשו של הולפורנס מופיעה על גבי חנוכיות איטלקיות וגרמניות במאות השבע עשרה והשמונה עשרה, באיורי כתבי יד יהודיים ואף כקישוט על גבי הדסים לבשמים. גם בציוריהם של גדולי הרנסנס והבארוק נראית יהודית בזמן הריגת הולפורנס ולעיתים היא נראית רק אוחזת בראשו.

יהודית מוכרת מספר חיצוני לתנ"ך שהשתמר רק בכתבי הכנסייה הנוצרית אך הוא תורגם במקור מעברית. החוקרים חלוקים בשאלת תיארוך הספר. הוא מספר על שר צבאו של נבוכדנצר שמגיע לישראל להכניע את היהודים. בדרכו לירושלים עוצר הולפורנס בבתוליא וצר עליה. רגע לפני כניעת אנשי העיר להולפורנס מציעה יהודית להיכנס למחנה האויב ולנסות להכניע אותו. היא נכנסת למחנה האויב עם שפחתה, מפתה את הולפורנס וכורתת את ראשו. נצחונה נחגג ומאז גבורתה מונצחת בדמותה מחזיקה את ראשו של הולפורנס. כנראה שאם הסיפור אכן התרחש היסטורית, סיפור יהודית היה מוקדם לגבורת החשמונאים אך בשל הדימיון בין שני הסיפורים של ניצחון מעטים מול רבים ושמה של יהודית ויהודה המקבי נהוג לחבר בין סיפורים אלה.

באיטליה בתקופה הרנסנס ציירו את סיפור יהודית כדי להוכיח שערי המדינה הקטנות יכולות להדוף אויבים הבאים לצור עליהם. היהודים אימצו מחדש את סיפור יהודית וחיברו אותו לחנוכה. ציירי הרנסנס ציירו את יהודית והולפורנס לבושים בבגדי הרנסנס כדי להעביר את המסר של תקופתם הם, גם בחנוכיות ובכתבי יד יהודיים קיים אנכרוניזם זה.

קהילות יהודיות שחיו בארצות ערב חגגו בראש חודש טבת את חג הבנות בו סיפרו בגבורתה של יהודית ואכלו מאכלי חלב, לזכר יהודית שעל פי מסורות שונות השקתה את הולפורנס בחלב על מנת להרדימו.

בתקופה המודרנית עובד סיפור יהודית לאופרה ואף לסרט אילם. בהרצאה נראה דוגמאות אמנותיות שונות יהודיות וכלליות המתארות את סיפור יהודית.

קרבות מלחמת העולם הראשונה באזור מודיעין

פרופ' ב"ז קדר

בימי מלחמת העולם הראשונה שימש אזור מודיעין זירת קרבות במשך ההתקדמות הבריטית לעבר ירושלים בסתיו 1917 וגם מעט לאחריה. אחרי כיבוש באר שבע ועזה, והפריצה המהירה צפונה שהביאה להשתלטות על רמלה ולוד ויפו, החליט הגנרל אלנבי לצאת למתקפה לעבר ירושלים לפני שהכוחות הטורקים יספיקו להתארגן להגנה בהרים מסביבה. המטרה הייתה להשתלט על דרך ירושלים-שכם ברמאללה ואל-בירה, וכך לנתק את הטורקים בירושלים מעורפם ולהכניעם, בלי שבירושלים עצמה יתנהלו קרבות של ממש.

במסגרת מהלך זה פרצו ב-19 בנובמבר 1917 שתי דיביזיות חיל-רגלים מזרחה: דיביזיה 75 נעה על הכביש הראשי ללטרון, והמשיכה משם לשער הגיא, ואילו דיביזיה 52 נעה על הדרך שנמשכה מלוד דרך ג'מזו לברפיליא ומשם לבית לקיא. דרך זו עברה בחלקה בתוואי שדרות עמק החולה של היום.

לפי התכנון המקורי היה על דיביזיה 75 להגיע לאל-בירה כבר למחרת היום, ב-20 בנובמבר. אבל הגשמים, הדרכים הבלתי-עבירות והתנגדות טורקית נחושה בלמו את ההתקדמות הבריטית והיא לא השיגה את יעדיה. ב-24 בנובמבר הורה הגנרל אלנבי להפסיק את המתקפה, לייצב את הקו שנתפס, ולהחליף את דיביזיות הרגלים 75 ו-52 בדיביזיית 60 הרעננה.

הטורקים ניצלו את הפסקת המתקפה הבריטית לשורה של התקפות-נגד מא-נבי סמויל במזרח עד לוילהלמה (היום: בני עטרות) במערב. בגזרה המרכזית הם התכוונו להסתער דרומה דרך פירצה לא-מוגנת שהבריטים השאירו בין שלתא במערב לבית עור א-תחתא במזרח, ולהשתלט על קו האספקה הבריטי העיקרי שנמשך מדרום לפירצה זאת, כלומר על הדרך מברפיליא מזרחה שעברה בתחום העיר מודיעין של היום.

בערב של ה-28 בנובמבר התלקח קרב גדול ראשון באזור. בשעה 18:50, עם רדת החשיכה, הצליח כוח טורקי להתקרב בהסתר לפלוגת הרגלים הבריטית שהתמקמה בשלתא ולתקוף אותה. הבריטים הגנו על פאתי הכפר במשך שלוש שעות, יצאו לשתי התקפות-נגד, אך כשגברה הסכנה שהפלוגה תכותר, החליט הקצין היחיד שנותר בחיים לסגת 800 מ' דרומה-מערבה. שלתא נכבשה על ידי הטורקים.

ב-29 בנובמבר הוחלף הגדוד הסקוטי באזור אל-בורגי על ידי הבריגדה ה-3 של הפרשים הקלים האוסטרלים, וזו תוגברה על ידי בריגדה-אחות, הבריגדה ה-4. מטח הבריגדה ה-3 היה באל-בורגי (היום: גבעת תיתורה). הגדוד השמיני של הבריגדה, ובו שתי פלגות (squadrons) בלבד שבכל אחת מהן רק כ-100 לוחמים, תפס שתי גבעות מצפון-מזרח לאל-בורגי. המרחק בין שתי הגבעות היה כ-250 מטר, כשהשטח ביניהן נמוך יותר. האוסטרלים הקימו מחסות אבנים להגנה מפני האויב

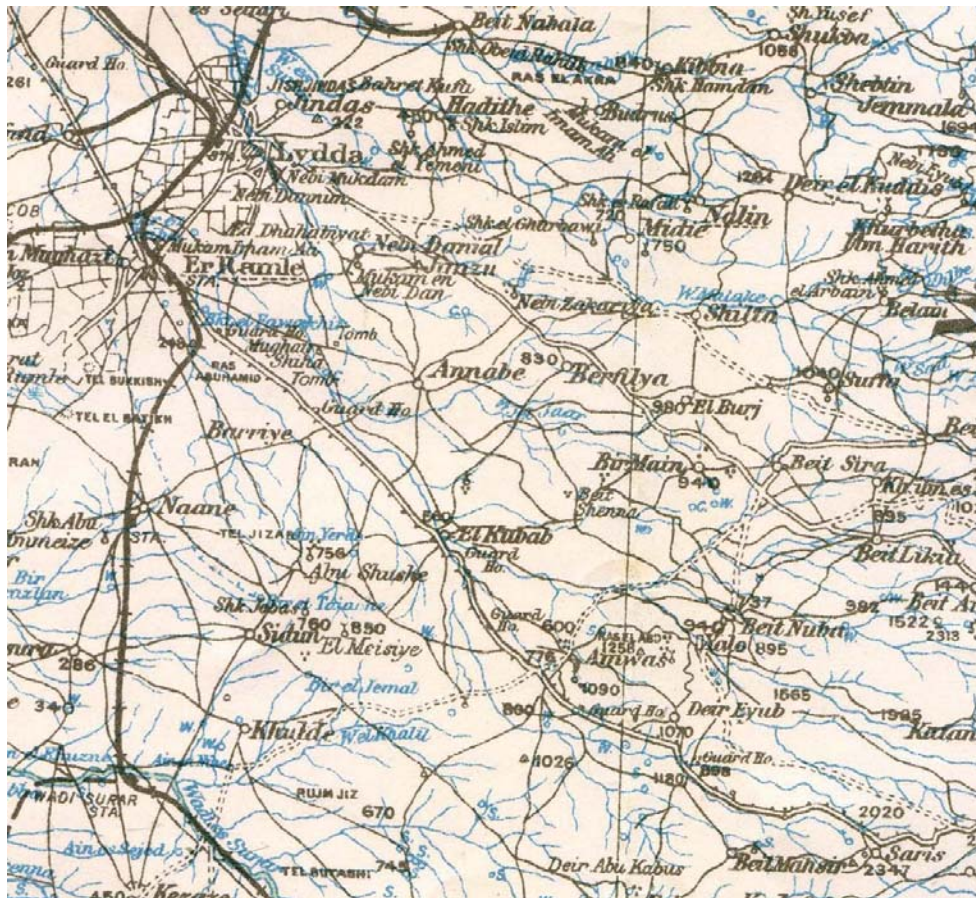
והגשם גם יחד. ההיערכות הושלמה סביב השעה 9:30 בערב ה-30 בנובמבר והלוחמים קיוו ללילה שקט בשטח הסלעי שטרם ראוהו לאור יום.

תקוותם לא נענתה. בשעה 1 אחרי חצות דיווחו שומרי הפלגה הצפונית על תנועה חשודה במרחק מטרים ספורים ומייד אחר כך הצליחו חיילים טורקים לפרוץ את קו ההגנה האוסטרלי. מפקד הפלגה הורה לסגת אל הגבעה המסולעת בה הייתה ממוקמת הפלגה הדרומית. בשעה 2 הסתערו הטורקים במעלה הגבעה הזאת בקריאות "אללה אכבר" והתקרבו למחסום האבן של הפלגה כשהם משליכים רימונים. האוסטרלים נצרו אש עד שהטורקים הגיעו למרחק עשרים מטר, ואז הפילו בהם חללים רבים, אבל הטורקים המשיכו להתקדם כשמטרתם לגבור בקרב פנים אל פנים על אויביהם המעטים מהם בהרבה. האוסטרלים התגוננו בסיוע פלוגה של הגדוד הסקוטי שיצאה יומיים לפני כן לנופש בבית סירא וששבה לתגבר את הקו ממש לפני שההתקפה הטורקית הגיעה לשיאה. בשעה 3 לפנות בוקר נבלמו הטורקים במרחק 30 מטר מיעדם. אז הגיעה לשטח פלוגה סקוטית נוספת ונערכה מאחורי הגדוד השמיני. סביב השעה 4 נחלשה האש הטורקית, פרט למרגמה שהמשיכה בהפגזה מכיוון שלתא. הטורקים החלו לסגת והסקוטים יצאו למרדף אחריהם. מקלעני הבריגדה ה-4 ממזרח והגדוד התשיעי של הבריגדה ה-3 ממערב, וסוללת הונג קונג וסינגפור מאחור, חסמו את דרך נסיגתם של הטורקים צפונה. עם שחר הם נכנעו, כשבין השבויים מפקד הגדוד, שישה קצינים ו-118 חיילים. גוויותיהם של 120 טורקים נמצאו סמוך למחסות האבן. לאוסטרלים ולבריטים היו תשעה הרוגים, 46 פצועים ונעדר אחד.

בכך נסתיימו הקרבות בסביבתה הקרובה של מודיעין, מבלי שהטורקים יצליחו לאיים על הדרך מברפיליא מזרחה; בסביבה הרחוקה יותר נמשכו קרבות גם לאחר מכן. על אף הצלחות הבריטים בקרבות אלה, נכשלה תוכניתם המקורית להשתלט על דרך ירושלים-שכם באמצעות התקדמות מבית לקיא ובית עור מזרחה. ירושלים נכבשה ב-9 בדצמבר תוך התקדמות בריטית הן לאורך הדרך המרכזית משער הגיא מזרחה והן לאורך הדרך מחברון ובית לחם צפונה.

תוך כדי הקרבות סללו הבריטים באזור את הדרכים המודרניות הראשונות, שנועדו להחיש את האספקה ליחידות בחזית. תחילה נסללה דרך מלטרון לבית סירא (כלומר, הדרך שבתוואי שלה עובר היום כביש מס' 3 הארצי). אנשי קורפוס העבודה המצרי נשאו בעיקרו של מאמץ זה. בינואר 1918 סללה דיביזיית הרגלים ה-10 האירית דרך מכוסת-חצץ מבית סירא לח'רבתא, ומשם מזרחה.

משתתפים רבים במלחמת העולם הראשונה העלו על הכתב את תיאורי המקומות בהם הם פעלו. בהרצאה יוצגו כמה תיאורים המתייחסים לאזורנו.

מפת האזור

הכפרים אל בורג', ברפליא, ענבה ואל כוניסה, כמקרה מבחן של המאפיינים המרחביים של הכפר הערבי המסורתי בארץ ישראל בשנים 1850-1948.

נועה כרמון

המחקר עוסק בכפרים הערביים הממוקמים במרחב הגבעות הנמוכות הסובבות את העיר מודיעין בעיקר מכיוון מערב. המחקר מתמקד בשנים 1850-1948. ייחודה של מסגרת זמן זו נובע מתהליכי פיתוח מהותיים, שאפיינו את מחוז ירושלים, והשפיעו על המרחב המיושב באופן ניכר. עיקר המחקר הוקדש לאיסוף מידע אודות המאפיינים המרחביים של הכפרים הנחקרים בשנים הנקובות, ולבדיקת התאמתם למאפיינים המרחביים, המוכרים לנו בכפר הערבי המסורתי באותן שנים.

מקורות מידע עיקריים במחקר זה:

- 'תאור ארץ ישראל' - ספר המסע שכתב ויקטור גרן לאחר ביקורו בא"י בשנת 1863.
- 'סקר ארץ ישראל המערבית' (The Survey of Western Palestine) - מיפוי וכרכי טקסט שהפיקו חוקרי הקרן הבריטית לחקר ארץ ישראל (PEF) במהלך השנים 1871-1878.
- ארכיון רשות העתיקות - Mandate Recorded Files - דו"חות חפירה ארכיאולוגית מימי המנדט.
- סקר נתוני הכפרים - Village Statistics - שערכו השלטונות הבריטים בשנים 1938 ו-1945.
- מפות כפר לצורכי שומה - הופקו ע"י השלטונות הבריטים בשנות ה-30 (קני"מ 10,000:1).
- מפות טופוגרפיות 1:20,000 - גליונות El Qubab ו- Beit Sira שהופקו בשנים 1929-1950.
- תצלומי אוויר: תוצר של גיחות אוויריות שביצע חיל האוויר הבריטי בדצמבר 1944.
- דו"חות שירות הידיעות של ההגנה: תוצר עבודתם של תצפיתני ההגנה במהלך שנות ה-40.
- סקר הכפרים הערבים בידי רשות העתיקות הישראלית: סקר שבוצע באמצע שנות ה-60 לקראת מבצע "יישורם" של כפרים נטושים" ביוזמת מנהל מקרקעי ישראל.
- דו"חות ארכיאולוגים מהעשור האחרון.

• **מפת סימון שבילים- פרוזדור ירושלים:** מפה טופוגרפית בקני"מ של 1: 50,000.

• **סקירת השטח:** סקירת שרידי הכפרים הנחקרים וסביבתם.

• **מקורות משניים- ספרות מחקר בתחום הגיאוגרפיה ההיסטורית.**

תמורות ומודרניזציה בא"י בשנים 1850-1948, והשפעותיהם על המרחב הארץ ישראלי ככלל ועל נפת רמלה בפרט. תהליכי הפיתוח המצוינים מטה הרחיבו את היקף המסחר בתוצרת חקלאית, ועל כן גרמו להתרחבות היקף השטחים המעובדים ע"י כפריים בארץ ישראל. מטבע הדברים קרקעות חקלאיות הסמוכות לרשת הדרכים המודרנית נהנו מפוטנציאל מסחרי והתיישבותי גבוה יותר.

• הסבת שיטת הבעלות העות'מאנית על הקרקעות ממשותפת לפרטית, ובהמשך התמסדות רעיון השוק החופשי כתפיסת ההפעלה הכלכלית בתקופה הבריטית.

• הקלות במיסוי ושיפורים בשיטות אגרוטכניות, עודדו את הפלאח להגדיל את היקף היבול שלו, ולטפח חקלאות שאינה לצורכי משק ביתו בלבד, אלא גם לצורכי מסחר.

• פיתוח תשתיות התחבורה ושינוי בשיטות הסחר הבינלאומי: המעבר מתובלה המבוססת על שיירות גמלים לתובלה המבוססת על ספינות קיטור. כתוצאה מכך עלתה חשיבתו של נמל יפו.

• סלילת דרך יפו- ירושלים בשנת 1868, כדרך מאובטחת הנוחה למעבר כרכרות עמוסות סחורה.

• גידול בהיקף האוכלוסיה העירונית על רקע תהליך עיור וגידול דמוגרפי, וכתוצאה מכך גידול בביקוש לתוצרת החקלאית של הכפריים.

אין ספק כי השפעת תהליכי הפיתוח על המרחב הכפרי לא היה דרמטית ומהירה. במהלך המחקר נבחנה הטענה על פיה ככל שהזיקה המרחבית של הכפר למוקדי התמורות והמודרניזציה גדולה יותר, כך תגדל השפעתם על המאפיינים המרחביים של אותו כפר.

הכפר כונויסה כמקרה בוחן להשפעת תהליכי הפיתוח והמודרניזציה בשנים 1850-1948 על המאפיינים המרחביים של הכפר הערבי המסורתי בשפלת מודיעין:

הצלבת מידע ממקורות שונים (כתבי ויקטור גרן, מפות מראשית המאה ה-20 והסקר הסטטיסטי שערכו הבריטים) מעידים כי בכוניסה לא היה התיישבות קבע עד לראשית שנות ה-40 של המאה ה-20.

מפות מראשית שנות ה-40 מעידות על התיישבות הדרגתית בכפר כונויסה ובניתם של בתי הקבע הראשונים. נתונים אלה מתיישבים היטב עם הנתונים המופיעים בסקר הסטטיסטי משנת 1945.

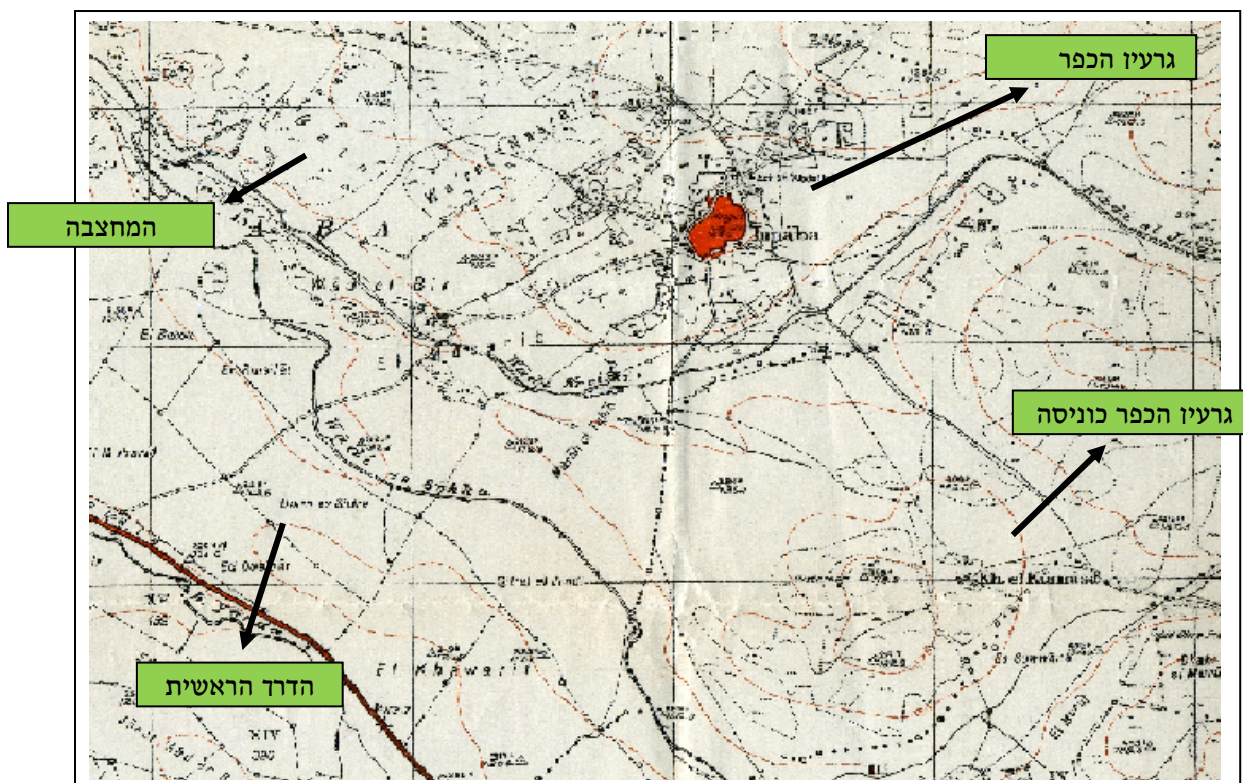
יש להניח כי עד לשנות ה-40 של המאה ה-20 היתה כוניסה חֲרָבָה (יישוב עונתי חקלאי) של אחד מכפרי הקבע בהרי ירושלים. הפוטנציאל החקלאי-כלכלי הטמון בשטחי החרבה לקראת אמצע המאה ה-20, והבטחון היחסי ששרר בתקופה זו, הביאו להתמסדותה של כוניסה ככפר בת. בכך משקפת כוניסה את תופעת התמסדותם של כפרי בת, שאפיינה את אזור שפלת יהודה לאורך המחצית הראשונה של המאה ה-20.

בתי הקבע של כוניסה נבנו בתוך פרק זמן קצר, ובכל זאת התאפיינו בשיטות בניה שונות ומגוונות (על כך מעידים הבתים ששרדו עד היום ב'חורבת נכס'). יתכן שההסבר לכך נעוץ במגוון התרבותי שאפיין את תושבי הכפר, בעלי זיקה תרבותית מגוונת לתהליכי פיתוח ומודרניזציה.

שרידי בית ועץ שקד בחצרו- חורבת כוניסה
(צולם: 7.12.08).

בתום מחקר זה נותרו מספר שאלות פתוחות בנוגע לחרבת כוניסה. המרכזית שבהן נוגעת לתזמון של התפתחות הכפר: כיצד קרה שדווקא בראשית שנות ה-40 התמסד האתר ככפר בת, ומדוע לא בעשורים הקודמים לו?

מקור: El Qubab, 1:20,000, sheet 14/14, Survey of Palestine, Palestine, 1943.

ספריית המפות, המחלקה לגאוגרפיה באוניברסיטה העברית, ירושלים

"המכבים החדשים" - דימויים של המסדרים הצבאיים

בממלכת ירושלים הצלבנית

ד"ר שלמה לוטן

במאות השנים עשרה והשלוש עשרה, שימשו המסדרים הצבאיים ככוח המגן העיקרי בתחומה של ממלכת ירושלים הצלבנית. תרומתם הצבאית הייתה רבה לשרידותה של הממלכה בתקופה בה נלחמו מגניה באויביהם המוסלמים. חברי המסדרים הצבאיים (ההוספיטלרים, הטמפלרים והטבטונים) נחשבו לממשיכי דרכם של גיבורי המקרא והמכבים, אשר נלחמו בכופרים באמונה ובכובשים את ארץ הקודש. הם אלה אשר כונו בשם "המכבים החדשים" הנלחמים במסגרת "צבא האל" את מלחמת האל, זאת במטרה לבסס את האמונה בארצות הנצרות.

השימוש בדימויים של המכבים עלה במאה השתיים עשרה והתחזק במחצית הראשונה של המאה השלוש עשרה, בתקופה בה החלו כיבושיהם של חברי המסדר הטבטוני (המסדר הגרמני) בארצות הבלטיות. בתקופה זו, החל משנת 1230, נלחמו הטבטונים מלחמה אכזרית ועקובה מדם באויביהם בני השבטים הפאגנים, עובדי האלילים. הטבטונים השתמשו רבות בדימוי המכבים וביקשו חיזוק לפעילותם הצבאית, לרוב באמצעות הזדהותם עם המכבים אשר נלחמו מלחמת חורמה ביוונים – מחללי האמונה. בדרך זו קנו אחיזה בין המאמינים הנצרים ומנהיגי הכנסייה.

עם קריסתה הצבאית של הממלכה הצלבנית ומפלתם של לוחמיה בשדות הקרב, פחת השימוש בדימוי המכבים. המסדרים הצבאיים הואשמו בחתרנות, ביריבות פנימית ובניסיון לצבור עושר ונכסים על פני לחימה נחושה באויביהם המוסלמים. המסדרים הצבאיים זכו לביקורת נוקבת בארצות הנצרות ולפיחות רב במעמדם. נקודת השפל הייתה בעת נפילתה של העיר עכו ואובדנה של הממלכה הצלבנית בשנת 1291. המסדרים הצבאיים איבדו את מעוז כוחם ופנו לדרך חדשה בקטבים הגיאוגרפים של הנצרות, באגן המזרחי של הים התיכון ובארצות הבלטיות. חברי המסדר הטמפלרי הואשמו בכפירה בנצרות, רכושם הולאם ומנהיגיהם הועלו על המוקד. בכך תם פרק מפואר בלחימתם של המסדרים הצבאיים בתחומה של הממלכה הצלבנית ובמזרח הפרנקי, מאותם "מכבים חדשים" מגני הנצרות ומוביליה, הפכו במחצית השנייה של המאה השלוש עשרה לאויביה של האמונה ולאשמים העיקריים באובדנה של הממלכה הצלבנית.

דרכי השיירות של עולי הרגל בימי הבית השני, מאזור מודיעין לירושלים

יגאל טפר – קיבוץ יגור

יותם טפר – אוניברסיטת תל אביב

פרופ' שמואל ספראי פרסם מחקר אודות העלייה לרגל לירושלים בימי הבית השני לפי מקורות יהודיים ונוכריים רבים ומגוונים. עולי הרגל בחגי סוכות, שבועות ופסח, יצאו מיישוביהם בהרי ירושלים, בגליל, עבר הירדן המזרחי והתפוצות והלכו בשיירות עם נשים, ילדים ובהמות לקורבן בבית-המקדש בירושלים, מעוטרים ועם כלי נגינה (ספראי העלייה לרגל, 1965). לפי יוסף בן מתתיהו, נאספו בירושלים בימי מצור טיטוס על העיר כדוגמא, אלפיים עולי רגל מטבריה בלבד, ונוכל רק לשער את מספר עולי הרגל שעברו בדרכים מיישוביהם הקרובים והרחוקים לירושלים במועדים האלה.

במסגרת סקר הכביש הרומי לוד-ירושלים, בניהול פרופ' פישר, פרופ' רול ופרופ' איזק, מהחוג ללימודים קלאסיים של אוניברסיטת תל אביב, סקרנו גם דרכים קדומות אחרות שעולות ממערב לירושלים (טפר-שחר 1984). דרך אחת מהן זיהינו כדרך שיירות עולי הרגל בימי הבית השני מכיוון אמעוס לירושלים (טפר 1996). לאחרונה זיהינו דרכי שיירות עולי הרגל מימי הבית השני גם בהרי ירושלים, מהגליל המזרחי לירושלים (טפר-טפר דרכי השיירות, תש"ע), ודרכים כאלה גם מהגליל המערבי והעליון (טפר-טפר, בכתב יד).

לדרכים האלה מאפיינים ארכיאולוגיים וסביבתיים בלעדיים ושונים משל מערכות דרכים מקומיות, ארציות ואימפריאליות אחרות שנשללו בזמנים שונים בארץ-ישראל. אלה שבילים מסורתיים שסומנו ברגלי ההולכים לאורכם, בנתיב שראשיתו באזורים של יישובי יהודים בימי הבית השני, והוא עובר לעיתים בניגוד לנוחות הטופוגרפית המקומית, ליד מקורות מים, ללא קשר ליישובים שלצידו ולמערכות דרכים קדומות אחרות. במעלות לאורך השבילים האלה, נחצבו לעיתים מדרגות ברוחב עד 2 מ' לערך, לכבוד הדרכים האלה וההולכים בהן, לעיתים ללא צורך במדרגות כדי להקל על העלייה במעלות ולצידם חציבות קבורות בעיקר של יחידים, ומתקני מים שונים.

אחת משלושת דרכי השיירות שעברו מהגליל לכיוון ירושלים, אספה לנתיבה דרכי משנה מהגליל המערבי והעליון אל המעיין ליד ציפורי, והמשיכה למעיינות בנחל קיני ליד כפר עותנאי ומשם דרך הר המלך ואזור נרבתה לאנטיפטריס ובשפלת לוד ואזור מודיעין הצטרפה למעלה בית חורון ובו לירושלים. לאורך הנתיב הזה, זיהינו קטעים מדורגים עם מאפיינים סביבתיים וארכיאולוגיים כאמור לעיל.

באזור מודיעין שבו עסקינן כאן, זיהינו כמו באזורים אחרים, את דרך השיירות האמורה במעלה בית חורון לפי אותם מאפיינים, לפני הסלילה הרומית לאורכו, ודרכי עולי הרגל מאזורים סמוכים המצטרפות אליו. כך מעלה מדורג שחשף צבי גרינהוט ליד חורבת חרמשית בנאות קדומים וכך שני מעלות מדורגים שחשפה אורית סגל בשטח החקלאי של חורבת תיתורה וכך מעלות מדורגים ליד גבעת כפר רות שנתאר להלן, היא סופה של דרך השיירות של עולי הרגל העולה מהגליל, בכניסתה לנתיב המרכזי העולה לירושלים במעלה בית חורון.

איור 1. מעלה חצוב ומדורג מצפון לגבעת כפר רות, עובר ממזרח לגבעה בכיוון מעלה בית חורון. אורכו עשרות מטרים עם חציבה של שלוש סדרות מדרגות וקטע ביניים מוחלק.

איור 2. מעלה חצוב ומדורג נוסף מצפון לגבעת רות, ממערב לגבעה בכיוון מעלה בית חורון.

האדם הקדמון האחרון שהיה האדם המודרני הראשון במודיעין.

זהר ברעם מכפר חשמונאי

לפני 12,000 שנים התרחש שינוי מתמשך במזג האוויר בא"י שהתבטא בשינויים מפליגים במשטר הגשמים, המשקעים שירדו עד אז במשך מרבית ימי השנה פסקו והשתרר משטר גשמים אקלימי חדש שמתקיים מאז ועד ימינו לאמור עונת חורף קצובה שבה יורדים גשמים ע"פ השקעים המגיעים לאזור. מבלי לבדוק את הסיבה לשינוי המהותי והיסודי הזה שהתרחש נוכל לקבוע כי תוצאתו המיידית גרמה למצב שמכונה ע"י החוקרים "כמשבר החי" במשמעות של התמעטות הצמחייה והחי באופן דרסטי למציאות שהיה קודם. האדם נכנס לתקופה הזאת מוכן באופן יחסי מפני שכבר היה בנמצא כושר יצור של כלי-עבודה קטנים מצור לצרכים שונים ועכשיו היה צריך לשכלל אותם ולשרוד במציאות החדשה. לתקופה הזאת שנמשכה כ-2000 שנים קוראים התרבות הנאטופית כי שרידיה הראשונים נמצאו על גדת מערת שוקבא {ליד נילי} כבר בשנים 1927-8 כאשר דורותי גארוד חפרה שם. בזמנו עם התיישבותי באזור מודיעין ביקרתי בשוקבא ושם ידעו הזקנים לספר לי עליה כי העסיקה אותם באופן נמרץ...משם המשיכה החוקרת הדגולה לנחל המערות שבכרמל. מחקר נוסף על התקופה הזאת בוצע ע"י ד"ר קפלן מתל-אביב בתחילת שנות החמישים בתחום בית-ספר שהיה שם אז ביציאה הצפונית מלוד ליד עיקול אפיק נחל איילון. המחקר השלישי התבצע בשנות ה-80 של המאה הקודמת ע"י ד"ר מוניק שבליה עם עמיתותיה באתר חתולה שליד המבצר הצלבני לטרון צמוד לחורשת האקליפטוסים שנטעו שם האנגלים. המחקר הזה התקיים ע"י חפירות בשטח עד שנת 1988 וכשפרצה האינתיפדה הראשונה מוניק עברה לחקור במקום שקט יותר באותם ימים באפגניסטן. מהמחקר השלישי למדתי במו עיני הרבה מהטעם הפשוט שהייתי נוכח בשטח וראיתי מה נחשף שם.

ריכוז הממצאים משלושת האתרים הנ"ל מעלה את התמונה הבאה :

1. כולם אתרי בסיס כאשר אתר שוקבא וחתולה נאטופיים ואילו לוד ניאוליתית, כולם קרובים יחסית להר ויושבים על גדת נחל בפיתחה של השפלה.

2. בכולם התגוררו נשים וגברים וילדים, בבקתות שבסיסן אבן וגופן מעץ.

3. בכולם נמצאו כלי צור מגוונים כמו: מרצעים, להבים, נקרים, ומכתשי אבן ופטישי אבן מרשימים. כמו כן נמצאו כלי צור רבים בגבעות מודיעין.

4. בחתולה נבנו הבקתות בטור מוארך זו אחרי זו כדי שכל אחד יוכל להגיע בריצה לנחל נחשון הקרוב {כ-60 מטר מאזור המגורים הנ"ל}. ולצוד עופרים שעצמותיהם נמצאו שם.

5. בחתולה נתגלו שרידי קונכית שן-הים מה שמעיד שהלכו לאורך נחל נחשון הגיעו לים וחזרו ממנו {כי נמצאו כלי צור שלהם באתרי חניה ע"י נזירי המנזר המקומי "לה-טראפ" }.

6. בחתולה נתגלו שלדים קבורים בתוך הבקתות של נשים צעירות בתנוחה מכווצת.

7. בשוקבא התגוררו הנאטופים על גדת הנחל מחוץ למערה הגדולה.

8. בחתולה נמצא בקרבת ומעל אזור המגורים, אזור מוגדר ומופרד של עשרות מכתשים חצובים בסלע ששימש לכתישת חיטה ואולי דגנים אחרים כמו שעורת הבר. כלומר האתר מחולק באופן ברור למגורים לעבודה ולצייד.

9. קומתם של הבוגרים היה בינונית ורוב השלדים נמצאו בעומק של פחות מחצי מטר, ליד שלדי הנשים נמצאו המכתשים שלהם ויש לכך פירושים שונים לרבות קשר רב-דורי עם אותה קרקע.

10. נתגלו שלדי ילדים באתר חתולה.

לסיכום האדם הקדמון האחרון באזורינו השכיל להתמודד בהצלחה עם משבר החי שנוצר עקב האקלים שהשתנה: יצר כלי עבודה משוכללים יותר, ידע ללכת לים לדוג ועסק בצייד. כתוצאה מהצלחתו נוצרו התנאים לראשית החקלאות הכפרית תוך ניצול מושכל של עונות השנה ונוצרו הכפרים הניאוליתיים – החקלאיים הראשונים.

לכן אני קורא לו גם האדם המודרני הראשון.

מורשתו הצבאית והמדינית של שמעון החשמונאי

ד"ר חגי בן ארצי, אונ' בר-אילן

שמעון הוא הבן האחרון שנשאר ממשפחת מתתיהו, לאחר שכל ארבעת אחיו נפלו במהלך המרד. למרות האסון שפקד את המשפחה לא נשבר שמעון, והמשיך במערכה עד לסיומה המוצלח ולהקמת המדינה החשמונאית העצמאית.

הוא משמש ככהן גדול וכנשיא המדינה, שילוב של הסמכות הדתית עם הסמכות המדינית.

אחד המאפיינים הבולטים של תקופת נשיאותו הוא המאמץ שהוא עושה להפוך את המדינה החשמונאית למדינה עם מוצא אל הים. הוא כובש את יפו, שהייתה עיר הנמל העיקרית במרכז הארץ, מגרש את תושביה הנוכרים והופך אותה לעיר עברית. כמו כן הוא משתלט על כל הערים היווניות בדרך מירושלים ליפו, ובראשן העיר גזר שבשפלת לוד, והופך גם אותן לערים יהודיות. הוא מבין את החשיבות האסטרטגית – הן מבחינה מדינית והן מבחינה כלכלית – של נמל בינלאומי, שמחבר את יהודה אל העולם הגדול.

אנטיוכוס השביעי סידטס, שמלך בממלכה הסלבקית בתקופת נשיאותו של שמעון, מבין גם הוא את העוצמה שמקנה השליטה ביפו למדינת היהודים, והוא דורש משמעון נסיגה מכל ערי החוף שכבש, ובראשן יפו, וכן מן הערים המחברות בין ירושלים ליפו. שמעון דוחה את הדרישה הזאת, שלוותה בהצעה להסכם שלום כולל, ומעדיף ללכת למלחמה ולא לוותר על יפו ועל המסדרון המוביל אליה.

בדברי תשובתו לסידטס מופיעים המשפטים שהפכו להיות גם סיסמתה של התנועה הציונית: **"לא ארץ נוכריה לקחנו ולא ברכוש זרים משלנו; חזרנו אל נחלת אבותינו אשר גורשנו ממנה בלא משפט בידי אויבינו..."** (חשמונאים א', ט"ו).

המלחמה הסתיימה בניצחון מוחלט של שמעון (בניו ניהלו את המערכה) ובהרחבת השליטה היהודית לאורך מישור החוף עד אשדוד בדרום. כך הפכה יהודה מפרובינציה קטנה ומבודדת למעצמה כלכלית ומדינית.

בין קרב קאנאיי לקרב אל-עשה

דוד השביט

אחת הדמויות המרתקות בהיסטוריה היהודית ואף במסורת ימי הביניים היא דמותו של יהודה המכבי.

לוחם אלמוני, בן למשפחת כוהנים כפרית, שקרא תיגר על אחת האימפריות הגדולות – האימפריה הסורית-סלווקית (Seleucid), יורשתו של אלכסנדר הגדול, ששלטה באגף המזרחי של העולם המוכר. יהודה הצליח להוציא את עמו משעבוד לגאולה ולהחזיר את כבודו, וזכורים הנאומים המלהיבים שנשא (או שהושמו בפיו ע"י כותבים מעריצים) לפני צאתו לקרבותיו.

מעניין לעקוב אחר קרבותיו של יהודה המכבי. אין קרב אחד דומה למשנהו. בכל קרב הוא מצליח להפיק את המרב מהכוח העומד לרשותו, תנאי הזירה שבה הוא בחר להילחם והיערכות היריב הניצב מולו. (וכבר עמדתי על כך בהרצאתי: "האם היה יהודה המכבי תלמידו של יהושע בן-נון?" בכנס זה בשנת 2007)

מעורר תשומת לב מיוחדת הוא הקרב האחרון - קרב "אלעשה". (מוערך 160 לפנה"ס) למרות הצלחותיו בקרבות השונים ובמיוחד בקרב "חדשה" שבה הוא גבר על ניקנור, (Nicanor) מושל יהודה, אין יהודה מצליח להתמודד כנגד בכחידס, (Bacchides) מבכירי מצביאיו של דמטריוס הראשון ובקרב זה הוא נופל.

כשמעיינים בפרטי הקרב, אי אפשר שלא לעמוד על הדמיון בין מתווה קרב אל-עשה לקרב קאנאיי, שבו הביס חניבעל את צבא רומי ב-2 לאוגוסט 216 לפנה"ס. (המלחמה הפונית השנייה) למרות שהצבא הרומי מנה

כ-80,000 חיילים וכ-6,000 פרשים וצבא קרתגו כ-40,000 חיילים וכ-10,000 פרשים, תבוסת הצבא הרומי היה ניצחת ונמנו כ-50,000 עד 70,000 הרוגים ובהם 80 סנטורים ו-29 טריבוניס צבאיים.

נשאלת השאלה האם שני המצביאים למדו את פרטי הקרב המפורסם?

האם יהודה המכבי ניסה לחזור על התכסיס שבו כוח קטן ביחס מצליח לכתר ולהביס כוח גדול ממנו ואילו בכחידס הסיק כנראה את הסיבה לאי-יכולת הרומאים להתגונן כראוי והתכוון מבעוד מועד למצבים מעין-אלה.

בהרצאה נעמוד בפרוטרוט על שאלות אלו ועל הדמיון שבין שני הקרבות.

לנוחות הקורא הבאתי את הפרק המתאים מספר חשמונאים:

פרק ט [נפילת יהודה]

(א) ויהי כשמוע דימיטריוס את מפלת נקנור וחילו, ויוסף לשלוח את בכחידס ואת אליקים על ארץ יהודה עם מבחר צבאו אשר עומד תמיד לימינו במערכה. (ב) ויסעו וילכו דרך הגלגל ויחנו על מסילות אשר בארבל וילכדוה, וישפכו שם דם רב. (ג) ובחודש הראשון בשנת מאה וחמישים ושתיים נסעו ירושלימה ויחנו עליה. (ד) ומשם נסעו אל בארות, ופקודיהם עשרים אלף איש רגלי ופרשים אלפים. (ה) ויהודה תקע את מחנהו בליש, ושלושת אלפים איש בחור עמו. (ו) ויהי בראותם את מחנה האויב כי עצום הוא מאוד, וייראו, וינוסו רבים מן המחנה, ולא נשארו עם יהודה בלתי שמונה מאות איש. (ז) וירא יהודה כי נפוץ העם מעליו, והמלחמה נגד פניו, ויפג לבו, כי קצרה העת להשיב את הנפוצים, וייצר לו מאוד. (ח) ובכל זאת אמר אל הנשארים: קומו ונלחמה את אויבינו, אולי נוכל נכה בס. (ט) וימאן העם ויאמרו: לא נוכל להם, אך את נפשנו נציל ונסורה הפעם. (י) כי אחרי הפרד אחינו מעלינו דל כוחנו מאוד, ואיך נוכל להלחם בס. (יא) ויען יהודה ויאמר חלילה לי מתת עורף. כי אם קרבה עתנו, ומתנו כאנשי חיל ואל יהי כבודנו לכלימה.

(יב) ויצא החיל מן המחנה וייסע לקראתם. (יג) תופשי הקשת והקלעים וכל גיבורי החיל הלכו בראשם, והפרשים משני עבריהם, ושר צבאם בכחידס מימינם. (יד) כזאת נסעו משני קצותם לקראתם ויריעו בחוצרות. (טו) ויתקעו גם אנשי יהודה לקראתם, ותרעש הארץ מקול שאון המחנות, ותהי המלחמה מן הבוקר עד הערב. (טז) וירא יהודה את בכחידס עומד מימין עם תוקף חילו, ויתקבצו אליו כל אבירי לב, ויינגף האגף הימין לפניהם, וירדפו אחריהם עד רגל הר אשדוד. (יז) ויהי בראות העם משמאל כי ניגף האגף הימין, ויפנו וירדפו אחרי יהודה ואנשיו. (יח) ותהי המלחמה חזקה, ויפלו חללים רבים משני עבריהם, וגם יהודה נפל בין החללים והנשארים נסו לנפשם.

(יט) וייקח יונתן ושמעון את גופת אחיהם, ויקברו אותה בקברות אבותיו בעיר מודעית. (כ) ויבכו אותו כל בית ישראל ויתאבלו עליו ימים רבים ויקוננו ויאמרו:

(כא) הוי כי נפל גיבור במלחמה, חוסן ישראל ומגינו.

(כב) ויתר מעשי יהודה ומלחמותיו, וכל הגדולות אשר עשה, אינם בכתובים, כי עצמו מספר.